

Arkeologisk schaktningsövervakning

Arkeologi vid Åkerby kyrka

Lämningar efter vapenhus, sakristia och bogårdsmur

Åkerby 11:1
Uppsala kommun
Uppland

Anna Ölund

Arkeologisk schaktningsövervakning

Arkeologi vid Åkerby kyrka

Lämningar efter vapenhus, sakristia och bogårdsmur

Åkerby 11:1
Uppsala kommun
Uppland

Anna Ölund

Omslagsbild: Åkerby kyrka före påbörjat markarbete i september 2013. Foto Bent Syse, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2014:11
ISSN 1654-8280

Fotograf och bearbetning av foton: Anna Ölund och Bent Syse
Planframställning där inget annat anges: Anna Ölund
Vetenskaplig granskning: Bent Syse

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/1674

© Upplandsmuseet, 2014

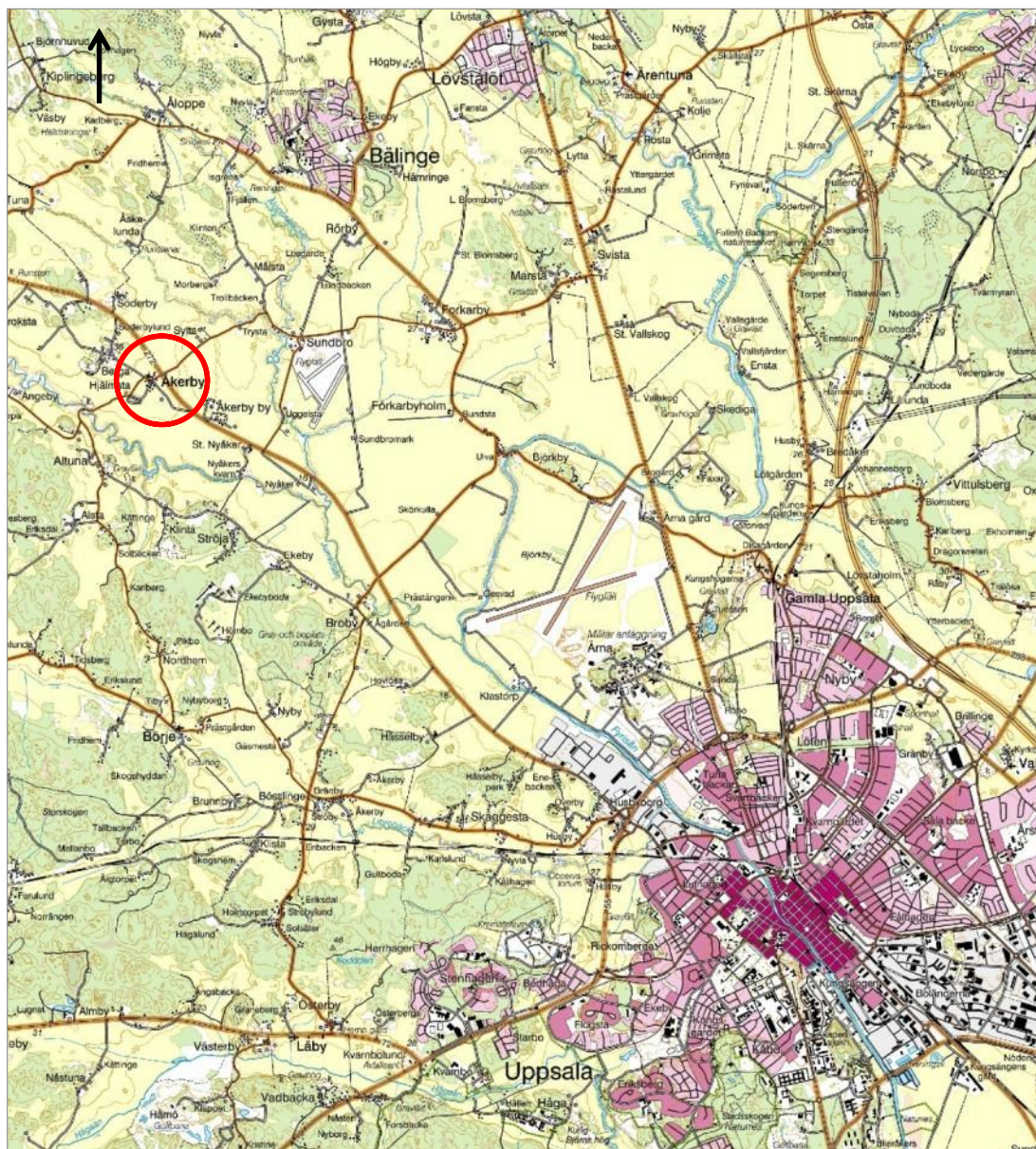
Upplandsmuseet, Fyrstorg 2, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Inledning	6
Åkerby kyrka	7
Tidigare undersökningar	8
Syfte, metod och genomförande	10
Undersökningsresultat	12
A1 Äldre gravar	14
A2 Sakristia	14
A3 Tornets grundläggning	16
A4 Vapenhus	18
A5 Bogårdsmur	20
Fynd och analyser	22
Tolkning	23
Sammanfattning	26
Administrativa uppgifter	26
Referenser	27

Inledning

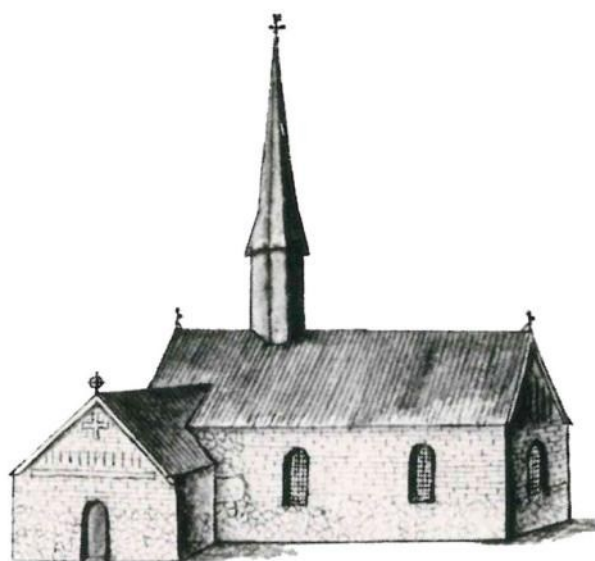
Upplandsmuseets avdelning Arkeologi utförde under september 2013 en arkeologisk schaktningsövervakning vid Åkerby kyrka i Uppland. Arbetet skedde efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län, kulturmiljöenheten (dnr 431-4710-13, beslutsdatum 2013-09-02). Arbetet omfattade schaktning för nedläggning av ringledare och dagvatten. Beställare av arbetet var Bälungebygdens församling. För det arkeologiska arbetet svarade Bent Syse och Anna Ölund.

Figur 1. Översikt som visar läget för Åkerby kyrka i förhållande till Uppsala stad. Skala 1:90000.

Åkerby kyrka

Åkerby kyrka ligger drygt en mil nordväst om Uppsala stad. Kyrkans ålder är ej klarlagd, men enligt traditionen är den uppförd under kyrkoherde Ingevaldus tid (död 1330). Kyrkans dopfunt är dock från 1200-talets mitt vilket kan tyda på att en äldre kyrkobyggnad legat på platsen. Kyrkan är en salkyrka uppförd i gråsten och tegel med gråstenspartier i basen och i västra delen av långhuset (figur 2), vilket kan tyda på att den uppförts i flera etapper. Under 1400-talet slogs tegelvalven och ett vapenhus byggdes på kyrkans södra sida. Möjligen tillkom även sakristian under denna period. Mot slutet av 1400-talet försågs kyrkan med valv- och väggmålningar av Albertus Pictor (Nisbeth 1984).

Figur 2. Åkerby kyrka avbildad på 1680-talet i Peringskiölds "Monumenta Uplandica". Från kyrkobeskrivning, Nisbeth 1984.

Peringskiölds teckning från 1680-tal visar kyrkan i stort sett som den såg ut under medeltid. Endast fönstren har förstörats. Här framgår en oputsad fasad, ett brant spånklätt tak med en takryttare, samt ett stort vapenhus med enkla blinderingar. Räkenskaperna från 1600-talets mitt och framåt anger att många små reparationer har utförts under 1600- och 1700-tal. Under slutet av 1700-talet var kyrkan i ett bristfälligt skick. År 1801-1803 pågick därför en omfattande om- och tillbyggnad. Den medeltida sakristian revs och en ny sakristia byggdes öster om koret. Vid sakristians gamla placering upptogs ett stort fönster för att få in ljus i koret. På västra sidan av kyrkan påbörjades bygget av ett kraftigt torn, som blev det nya vapenhuset, tillika entrén. Vapenhuset revs och den södra ingången sattes igen. Vid samma tidpunkt byggdes även hela kyrkans tak om och de medeltida valven revs och ersattes med ett gipsat trätunnvalv. Den nya takkonstruktionen innebar även att östgavelns blinderingar delvis stympades och hela fasade överputsades.

Figur 3. Åkerby kyrka med dess torn, strävpelare och ombyggda tak. Foto taget 2007 av Johan Dellbeck, Upplandsmuseet.

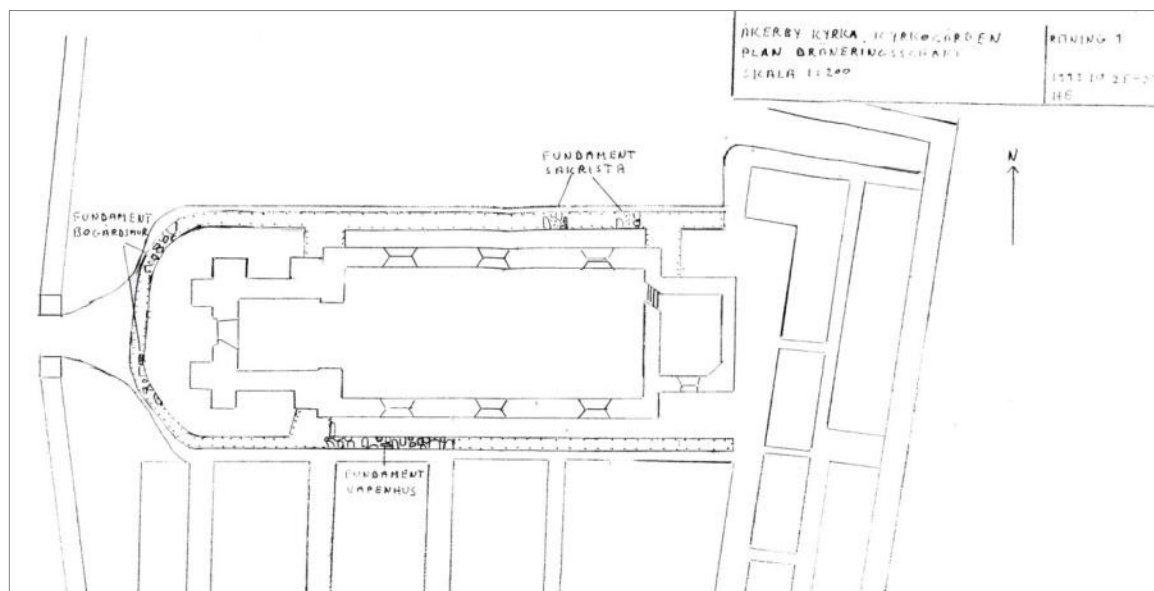
Redan några månader efter att tornet murats upp började det sätta sig, vilket förorsakade sprickor i valv och väggar. För att åtgärda problemen försågs tornet med två strävpelare. Från 1803 och 20 år framåt pågick diskussioner kring tornets fullbordan (som då endast hade provisorisk huv) samt skuldfrågan kring sättningarna. År 1824 förstärktes tornet ytterligare med strävpelare och andra arbeten genomfördes, däribland upptagandet av ett rundfönster i östgaveln. Först 1832 var tornet helt klart (Nisbeth 1984).

Vid en översiktlig arkivgenomgång av Upplandsmuseets arkivmaterial beträffande Åkerby kyrka framgår att problemen med tornet har kvarstått under i stort sett hela 1900-talet. Arkivuppgifterna påtalar restaureringar och flera följande omrestaureringar av tornet, men även av fasaden samt invändiga arbeten. Under 1960-talet genomfördes invändiga restaureringsarbeten på väggar och inventarier. Under mitten av 1970-talet var strävpelarna och fasaden åter i fokus och 1973-1977 gjordes flera restaureringar samt minst två följande omrestaureringar. I början av 1990-talet var kyrkan återigen i ett dåligt skick och ett åtgärdsprogram togs fram av Bjerking AB. Mellan 1991-1994 genomfördes två stora restaureringar (Upplandsmuseets arkiv).

Tidigare undersökningar

Åkerby socken är rik på fornlämningar. Ett flertal mindre arkeologiska undersökningar har skett i socknen och i kyrkans närhet, men inga storskaliga exploateringar har berört området. År 1991 gjordes en arkeologisk förundersökning vid Åkerby (nya) prästgård i samband med anläggandet av en tillfartsväg. Inget av arkeologiskt intresse framkom vid undersökningen (Roslund-Förenius 1995). År 2001 övervakades anläggandet av en gödselbrunn vid Åkerby prästgård då denna kom att

beröra kanten av gravfältet RAÄ 20. Inget av arkeologiskt intresse påträffades vid undersökningen (Göthberg 2001). Det finns arkivuppgifter från 1990-talet som visar ett planerat arbete med nedläggning av elledningar utmed vägarna kring Åkerby kyrka. Arbetet skulle övervakas av arkeolog. Om detta arbete utfördes, med eller utan arkeologisk övervakning finns inga uppgifter om (Upplandsmuseets arkiv).

Figur 4. Översiktsplan från arkeologisk övervakning 1993 i samband med markarbeten för dräneringsschakt. Vid tillfället påträffades vapenhusets fundament, den äldre sakristians murar samt lämningar vilka tolkats som fundamentet till en bogårdsmur. Efter Håkan Eriksson 1999. Skala 1:200 i original, A3.

De återkommande fuktproblem och sättningsskador som funnits vid Åkerby kyrka har under årens lopp diskuterats och olika åtgärdsförslag och handlingsprogram har tagits fram. År 1992 grävde Bjerking provgropar invid kyrkan för att kontrollera grundförhållandena (Grundundersökning 1992 Bjerking's Ingenjorsbyrå AB). Året efter, 1993, utförde Bjerking's Ingenjorsbyrå AB dräneringsarbeten runt om kyrkobyggnaden samt lade ner en telekabel. Schakten övervakades och dokumenterades av Håkan Eriksson, Upplandsmuseet (Eriksson 1999). I dräneringsschakten framkom resterna efter vapenhusets fundament, den medeltida sakristians grundmurar samt stenar vid tornet vilka av Eriksson tolkats som den äldre bogårdsmuren. Vid schaktningen påträffades även lösa skelettdelar som återdeponerades i schaktet. Teleschaktet som tillhör Länsstyrelsens beslut (Dnr 225-3344-93) visar ett schakt som löpte från södra sidan av sakristian och längsmed långhusets södra fasad och därefter avvikande mot söder i grusgången mellan gravkvarteren. Detta schakt finns ej i Håkan Erikssons dokumentation trots att det omfattades av samma Länsstyrelsebeslut.

Den nu aktuella undersökningen berör delvis samma sträcka som grävdes för dränering 1993.

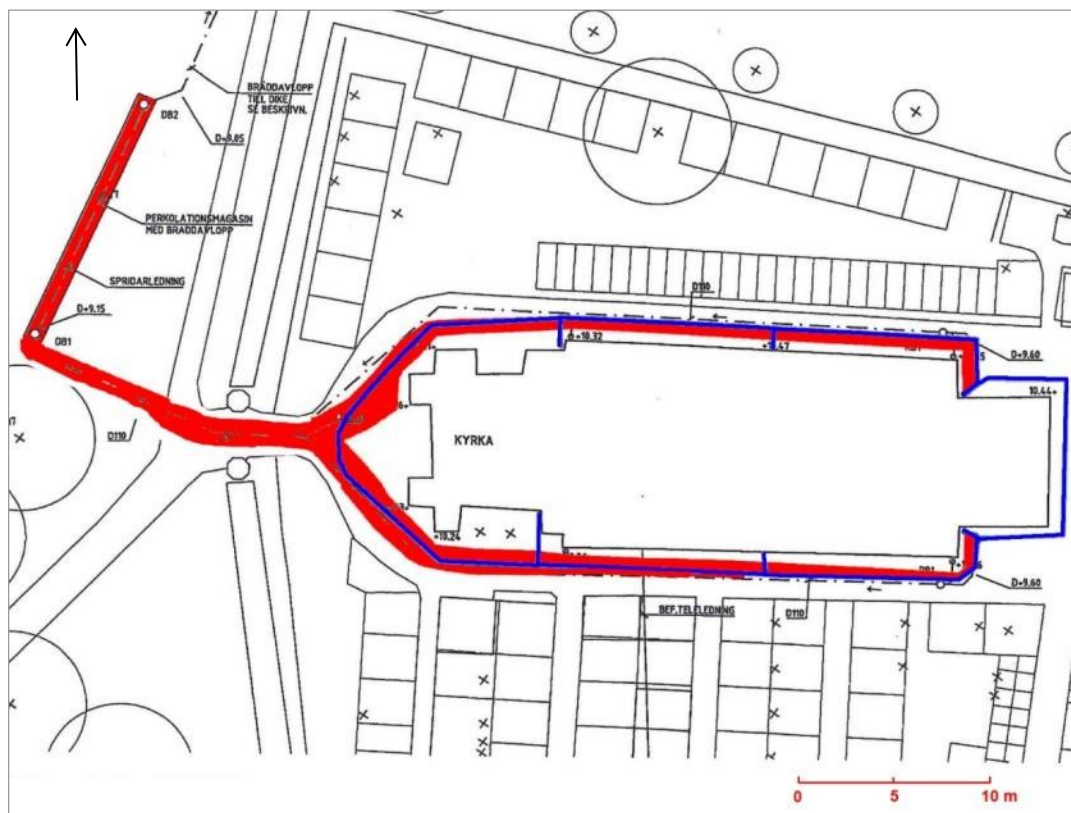
Syfte, metod och genomförande

För att komma tillrätta med de fuktproblemen som funnits vid Åkerby kyrka ansökte Bälungebygden församling, genom Cecilia Wannfors, Upplands Västra kontrakt, Uppsala Stift om tillstånd för markingrepp. Vid markingreppet skulle både ringledare för åskskydd och dagvattenledning med tillhörande dagvattenbädd grävas. Det planerade schaktdjupet var 0,3-0,8 m i ett 0,5 m brett schakt.

Målsättningen med schaktningsövervakningen var att dokumentera eventuella lämningar som skulle komma att beröras av arbetet. Det var sedan tidigare känt att under mark fanns lämningar efter det rivna vapenhuset och sakristian samt eventuellt även lämningar efter en äldre bogårdsmur. Dessutom kunde schaktet komma att beröra gravar.

Det arkeologiska arbetet omfattade övervakning av schaktsträckorna samt dokumentation av framkomna lämningar. Dokumentationen gjordes genom planritningar, beskrivningar samt foton. Fältarbetet pågick 2013-09-03 – 2013-09-17.

Markarbetet utfördes med en liten grävmaskin av personal från Markplan AB. Schaktet kom pga av markförhållandena med mycket stora stenar att bli bredare och inom vissa partier även djupare än vad som angivits i ansökan. Schaktbredden var 0,5-1,5 m och djupet varierade mellan 0,4-1,5 m. Schaktet för ringledaren öster om nuvarande sakristia var 0,5 m brett och 0,35 m djupt. I dagvattenschaktets kant kunde den nedgrävda dräneringen från 1993 ses. Denna utgjordes av en avlång ränna med markduk fylld med grus. Inom de partier markduken gick sönder läckte grus ned i schaktet.

Figur 5. Översiktsplan där rött anger schakt för dagvatten och blått anger schakt för ringledare för åskskydd. Skala 1:400.

Figur 6. Arbetsbild över schaktet på kyrkans norra sida. Foto mot Ö av Bent Syse, Upplandsmuseet.

Figur 7. Arbetsbild över schaktet vid kyrkans torn. Foto från ingången, mot Ö av Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Undersökningsresultat

Det var sedan tidigare känt att det fanns äldre lämningar under mark vid Åkerby kyrka. Det äldre vapenhuset och den äldre sakristian påträffades vid schaktning 1993. Vapenhuset uppfördes sannolikt under 1400-talet i samband med valvslagning av kyrkan. Sakristians ålder är okänd men möjligen byggdes även den under samma tidsperiod. Sakristian och vapenhuset revs i början av 1800-talet när tornet uppfördes.

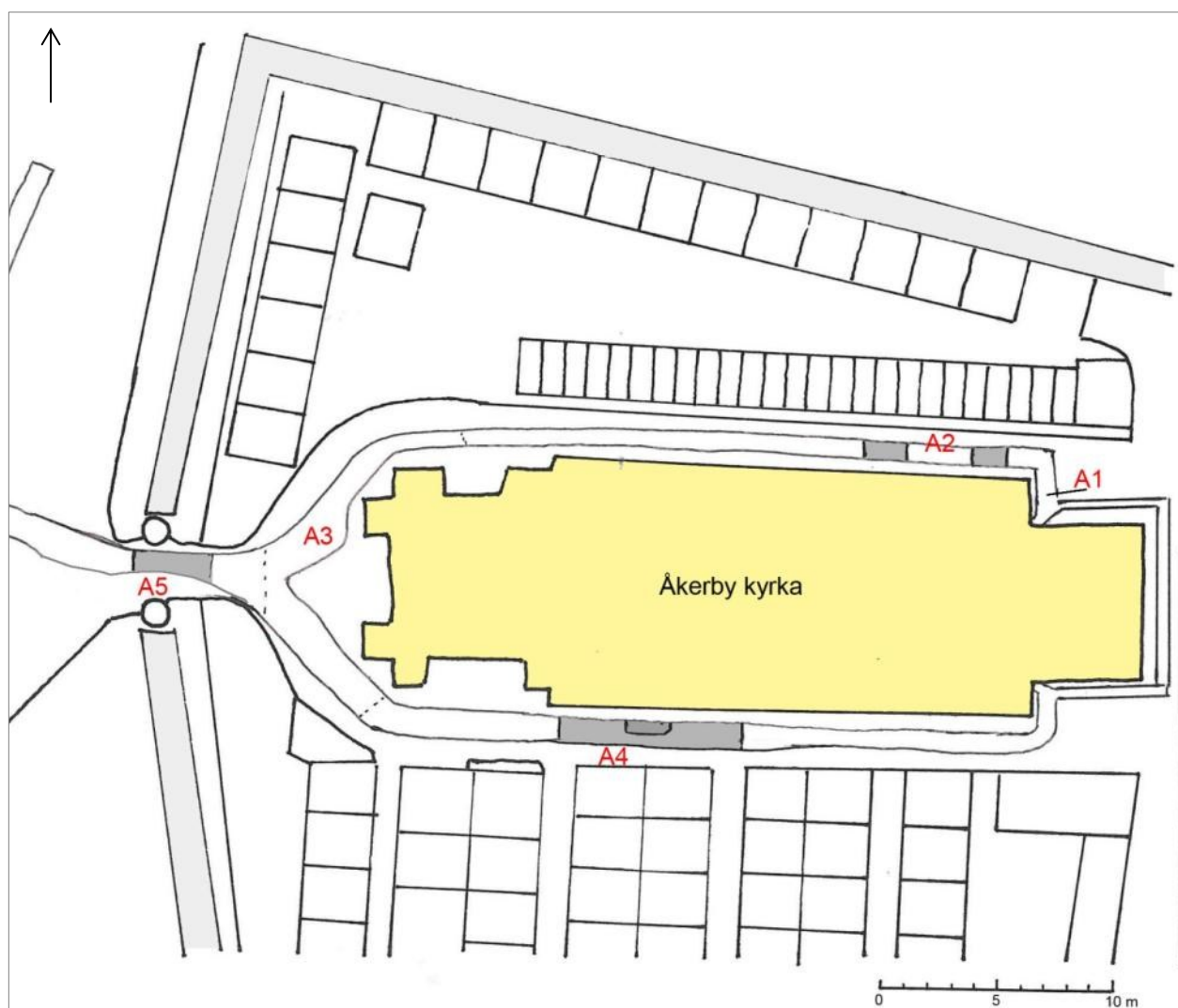
Runt Åkerby kyrka finns idag en kallmurad låg bogårdsmur som omgärdar en relativt liten kyrkogård. Ingången finns i väster där två åttkantiga murade grindstolpar med en järngrind är belägen. Nuvarande bogårdsmur och grind är uppförd under 1800-talets andra hälft (Nisbeth 1984). Den äldre bogårdsmuren var av sten, rappid och övertäckt med spåntak. Räkenskaperna anger att den var i dåligt i början av 1700-talet. Två stiglucker fanns i den äldre muren. En i norr som renoverades 1731 och en i öster som byggdes 1720. Kyrkogårdens utbredning under medeltid är ej klarlagd men den borde i stort sett ha haft samma utsträckning som idag (Nisbeth 1984).

Intill tornets sydmur står två runstenar som tidigare varit inmurad i kyrkan, den ena i den östra gaveln och den andra i långhusets södra mur (Nisbeth 1984).

Figur 8. Bogårdsmuren runt Åkerby kyrka som inhägnar en relativt liten kyrkogård. Foto mot NV av Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Det arkeologiska arbetet genomfördes med mycket kort varsel under september 2013. När arkeolog kom till platsen var infiltrationsschaktet väster om kyrkogården grävt (figur 5). Därefter grävdes schakt för ringledaren runt nuvarande sakristia. Detta schakt var endast 0,35 m djupt och 0,5 m brett. Schaktet för dagvattnet, i vilken även ringledaren förlades, påbörjades på kyrkans norra sida och grävdes fram till tornet. Därefter grävdes schaktet på kyrkans södra sida. Avslutningsvis grävdes schaktet kring tornet, där det norra och det södra schaktet gick ihop till ett schakt och vidare ut genom kyrkogårdsgrinden för anslutning till infiltrationsschaktet (figur 5).

Figur 9. Schaktplan med påträffade arkeologiska objekt. Skala 1:300.

Vid schaktningsövervakningen påträffades lämningar efter den äldre sakristian (A2) samt grunden efter vapenhuset (A4). Vid A3, dvs området i schaktet runt om tornet påträffades stora mängder sten. Den äldre bogårdsmuren påträffades vid A5 och vid A1 framkom rester efter äldre gravar. Nedan presenteras varje arkeologiskt objekt för sig med tillhörande planer och foton.

A1 Äldre gravar

Vid A1 vid långhusets nordvästra gavel påträffades relativt mycket skelettdelar i form av rörben och delar av kranier från vuxna individer. Det rör sig sannolikt om tidigare omrörda gravar som deponerats på platsen. Inga av benen har omhändertagits utan de har återbegravts i schaktet. I övriga delar av schaktet påträffades endast enstaka ben.

A2 Sakristia

På kyrkans norra sida i den östra delen av långhuset påträffades resterna efter den äldre sakristians grundmurar, A2. Den östra grundmuren var 1,5 m bred och hade en tydlig avslutning mot öster av kanthuggna stenar. Stenarna var ca 0,4-0,6 m stora och bemängda med kalkbruk. De låg i 1-2 skift och under dem fanns ljus glacial lera. Väster om de kanthuggna stenarna fanns en stor flat stenhäll som låg något djupare. Om stenhällen är naturlig eller utgör en stor grundsten kunde inte avgöras. Den västra grundmuren i den äldre sakristian var ca 1,8-2,0 m bred. Den utgjordes av 0,3-0,6 m stora stenar. En del av stenarna var bemängda med kalkbruk. Muren var bevarad i flera skift ner till -1,2-1,3 m under nuvarande markyta.

Inga golvlager eller spår efter en källare påträffades i samband med undersökning av sakristian. Utifrån bevarade kalkbruksrester har de stående väggarna tolkats vara ca 0,7 m breda. De kvarvarande lämningarna efter sakristians grundmurar vittnar om en byggnad som uppskattningsvis varit ca 6 m bred med ett innermått på ca 4,3 m.

Figur 10. A2. Den äldre sakristians östra grundmur. Foto mot S av Bent Syse, Upplandsmuseet.

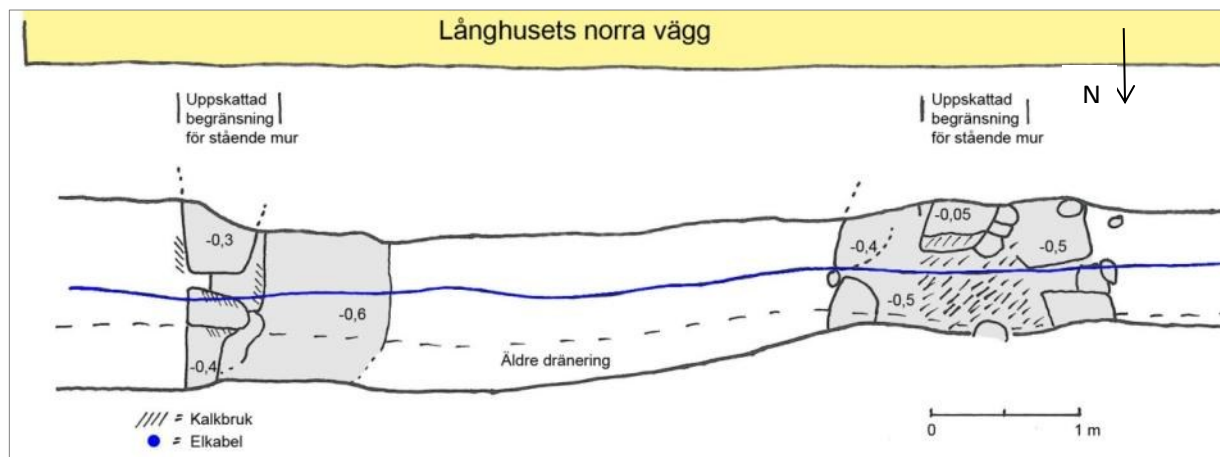

Figur 11. Den äldre sakristians västra grundmur. Foto mot S av Bent Syse, Upplandsmuseet.

Figur 12. Den äldre sakristians östra grundmur i dagvattenschaktet på kyrkans norra sida. Foto mot V av Bent Syse, Upplandsmuseet.

Figur 13. Den äldre sakristians västra grundmur i dagvattenschaktet på kyrkans norra sida. På bilden är den östra grundmuren bortgrävd. Foto mot Ö av Bent Syse, Upplandsmuseet.

Figur 14. Planritning över påträffade lämningar efter sakristians grundmurar. Stenarnas djup under markytan i meter. Skala 1:50.

A3 Tornets grundläggning

A3 representerar hela schaktpartiet vid kyrkans torn (streckad markering i figur 9). Detta parti schaktades relativt djupt, -1,2-1,5 m under nuvarande marknivå. Detta för att erhålla rätt lutning på dagvattenledningen men också för att marken innehöll stora mängder sten. Stenen var ca 0,3-0,7 m i diameter. Ingen tydlig struktur bland stenarna kunde iakttas. Ett flertal av stenarna uppvisade spår efter borrhning.

Figur 15. Åkerby kyrkas entré med dess strävpelarförstärkta torn. I schaktet runt tornet påträffades mycket stora stenar som sannolikt fungerat som grundförstärkning till tornet och strävpelarna. Foto mot Ö, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Sett till de skriftliga uppgifter som rör byggnationen av kyrkans torn tycks det funnits återkommande problem med marken som påverkat tornkonstruktionen. På grund av detta försågs tornet i ett första skede med kraftiga strävpelare 1803 (?). Detta tycks inte varit tillräckligt utan ytterligare fyra strävpelare byggdes 1824 (Nisbeth 1984). Marken vid tornet har alltså grävts om och upp vid ett flertal tillfällen under 1800-talet och man har då lagt dit stora stenar för att minska risk för sättningar.

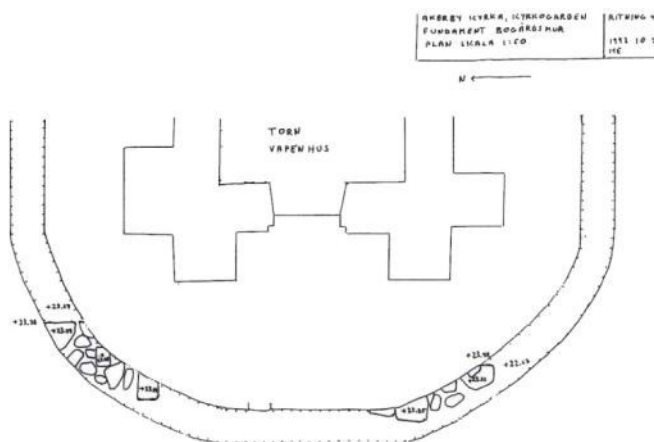
De arkeologiska spåren vid A3 har tolkats som omrörda rester efter tornets grundläggning. Det ska dock påpekas att samma parti omfattades av markarbeten 1993 när en grusdränering grävdes ned. Vid det tillfället gjordes en arkeologisk schaktningsövervakning av Håkan Eriksson på Upplandsmuseet. I rapporten från arbetet har han tolkat de påträffade stenarna i schaktet vid tornet som resterna efter ett fundament till en bogårdsmur (Eriksson 1999). Vid markarbetena 1993 har sannolikt stenarna legat något mer orubbade och möjligen i flera skift, vilket kan ha föranlett tolkningen. Att detta parti nu tolkats på ett annat sätt har också sin upprinnelse i att en kraftig mur påträffats vid nuvarande bogårdsmur (A5, figur 9), vilket har tolkats som en äldre bogårdsmur.

Figur 16. A3. Stora stenblock invid den sydvästra strävpelaren. Foto Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 17. A3. Dagvattenschaktet med mycket sten nordväst om kyrkans torn. Foto mot N av Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 18. Dokumentation över motsvarande parti (A3) upprättad 1993. Vid tillfället tolkat som resterna efter ett fundament till en bogårdsmur. Efter Eriksson 1999. Upplandsmuseets arkiv.

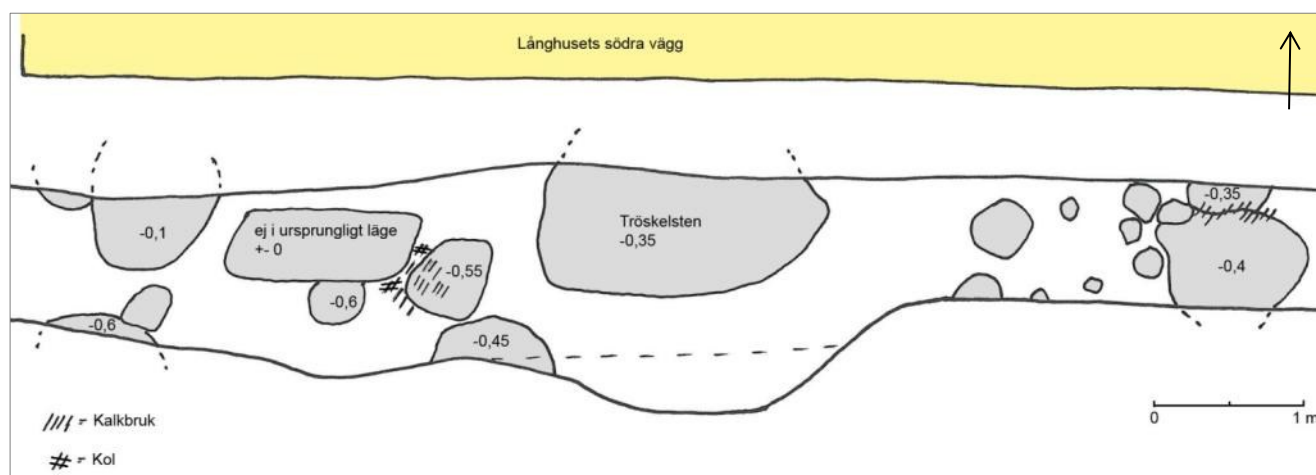
A4 Vapenhus

A4 utgörs av resterna efter det medeltida vapenhuset som revs 1801-1803. Vapenhuset undersöktes i samband med dräneringsgrävning 1993. Denna dränering låg i den södra schaktkanten på 0,4-0,5 m djup. Hur mycket av vapenhusets grundstenar som togs bort 1993 är okänt.

Figur 19. Södra sidan av långhuset före påbörjad schaktning. Foto mot N av Bent Syse, Upplandsmuseet.

Schaktet vid vapenhuset var 0,8-1,6 m brett och ca 1,3 m djupt. Grunden till vapenhuset framträdde som ett parti med ett flertal större stenar 0,2-1 m i diameter. På några av stenarna fanns rester efter kalkbruk och kol. Den västra grundmuren var något oklar då den inte uppvisade en tydlig gräns mot väster eller innehöll kalkbruk. Vapenhusets östra mur var däremot tydligt murad. Väster om den östra muren fanns ett mörkbrunt lerlager med inslag av mylla. Detta innehöll stora stenar upp till 0,5 m i diameter samt enstaka tegelstenar, tegelflis och spikar. Stenarna och teglet fanns ned till ett djup om 1,3 m under mark och under dessa fanns glacial lera. Mellan grundmurarna påträffades en stor, relativt plan stenhäll, vilken tolkats som en tröskelsten (se mer nedan). Inget golvlager påträffades.

Figur 20. Planritning över påträffade lämningar efter vapenhusets grundmurar. Stenarnas djup under markytan i meter. Skala 1:50.

Figur 21. Vapenhusets östra grundmur i dagvattenschaktet på kyrkans södra sida. Foto mot Ö av Bent Syse, Upplandsmuseet.

Figur 22. Lämningar efter vapenhusets grundmurar. På fotot ses tröskelstenen samt en sten som ingått i grundmuren men som tidigare rubbats ur läge samt delar av den västra vapenhusmuren. Foto mot Ö, Bent Syse, Upplandsmuseet.

Figur 23. Stor stenhäll mellan vapenhusets grundmurar vilken tolkats som en tröskelsten. Foto mot N, Bent Syse, Upplandsmuseet.

Mellan vapenhusets västra och östra mur fanns en stor, relativt plan stenhäll. Den låg i schaktets norra del och mätte 1,9 x 0,75 m. Stenhällen var 0,33 m tjock i kanten mot schaktet. Vid undersökningen grävdes ett parti under stenhällen för att se efter eventuella inskriptioner. Några sådana hittades ej. Stenens undersida var oregelbundet tjock och skrovlig. Troligen har stenhällen fungerat som en tröskelsten eller som en av två (?) trappsteg i ingången mellan vapenhuset och långhuset. Liknande tröskelstenar har påträffats i vapenhus vid bla Alunda kyrka och Ärentuna kyrka (Ölund 2013a, Ölund 2013b). Tröskelstenen vid Åkerby kyrka lämnades i orört läge och dagvattenledningen lades utanför denna.

Figur 24. Tröskelstenen i vapenhuset fotad mot V av Bent Syse, Upplandsmuseet.

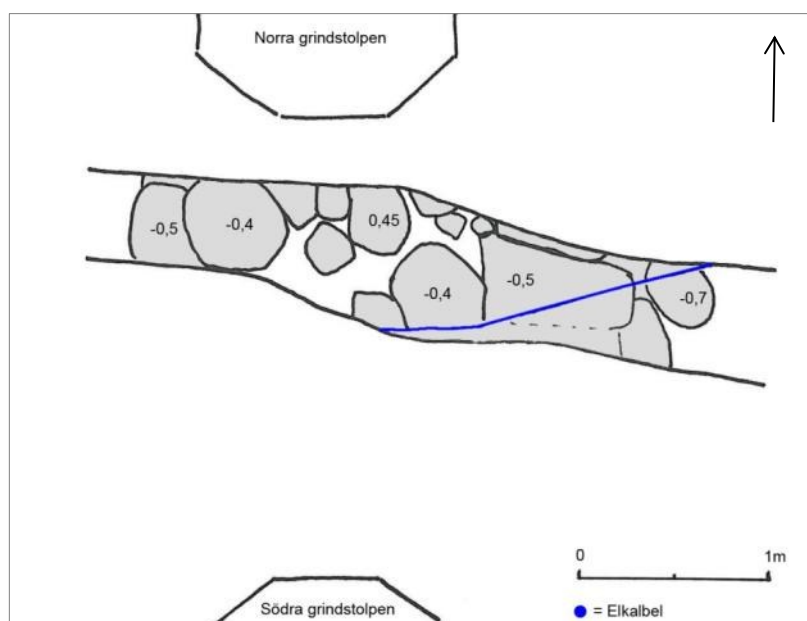
A5 Bogårdsmur

Dagvattenschaktet leddes ut från kyrkogården genom de åttkantiga grindstolparna som står på kyrkans västra sida och utgör entrén till kyrkogården. Schaktet var i detta parti 0,5-0,8 m brett och 1,1 m djupt och löpte i sandblandad lera.

Figur 25. Delar av den äldre bogårdsmurens grundläggning. Foto mot NÖ, Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Inne på kyrkogården ca 1,5 m från grindstolparna påträffades resterna efter en mur. Muren var 3,1 m bred och uppbyggd av 0,3-0,8 m stora stenar. Spår efter lerblandat brunt kalkbruk som vittrat fanns mellan stenarna i murens kanter. Muren var uppförd i skalteknik där den västra sidan endast var bevarad i ett skift medan den östra var lagd i två skift. Inget bruk kunde ses mellan stenarna i kärnan av skalmuren. Muren har tolkats som den äldre bogårdsmuren som revs under första halvan av 1800-talet. Den följer samma riktning som dagens västra kyrkogårdsmur, men ligger något längre åt öster. Vid muren påträffades ett järnbeslag, vilket gallrades direkt i fält.

Figur 26. Planritning över påträffade lämningar efter den äldre bogårdsmurens grundläggning. Stenarnas djup under markytan i meter. Skala 1:40.

Figur 27. Grunden till den äldre bogårdsmuren. Foto mot Ö av Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Figur 28. Grunden till den äldre bogårdsmuren. Foto mot V av Anna Ölund, Upplandsmuseet.

Efter avslutad arkeologisk undersökning togs de påträffade lämningarna bort för att möjliggöra framkomlighet för dagvattenledningen. Dock lämnades den stora stenhällen som tolkats som tröskelsten i vapenhuset på platsen och rören lades söder om stenen.

Figur 29. Dagvattenschaktet längsmed kyrkans norra sida före igenläggning. Foto mot V, Bent Syse, Upplandsmuseet.

Figur 30. Dagvattenschaktet vid A4, vapenhuset på kyrkans södra sida, före igenläggning. Foto mot V, Bent Syse, Upplandsmuseet.

Fynd och analyser

I samband med undersökningen påträffades endast ett fåtal fynd. Det rör sig om skelettdelar efter tidigare omrörda gravar, främst vid A1. Dessa ben liksom lösa ben som påträffades i schaktet lades tillbaka i schakten innan igenfyllnad. Vid undersökningen påträffades även ett fåtal spikar vid vapenhusets grundmurar, liksom ett järnbeslag vid den äldre bogårdsmuren. Dessa fynd tillvaratogs ej.

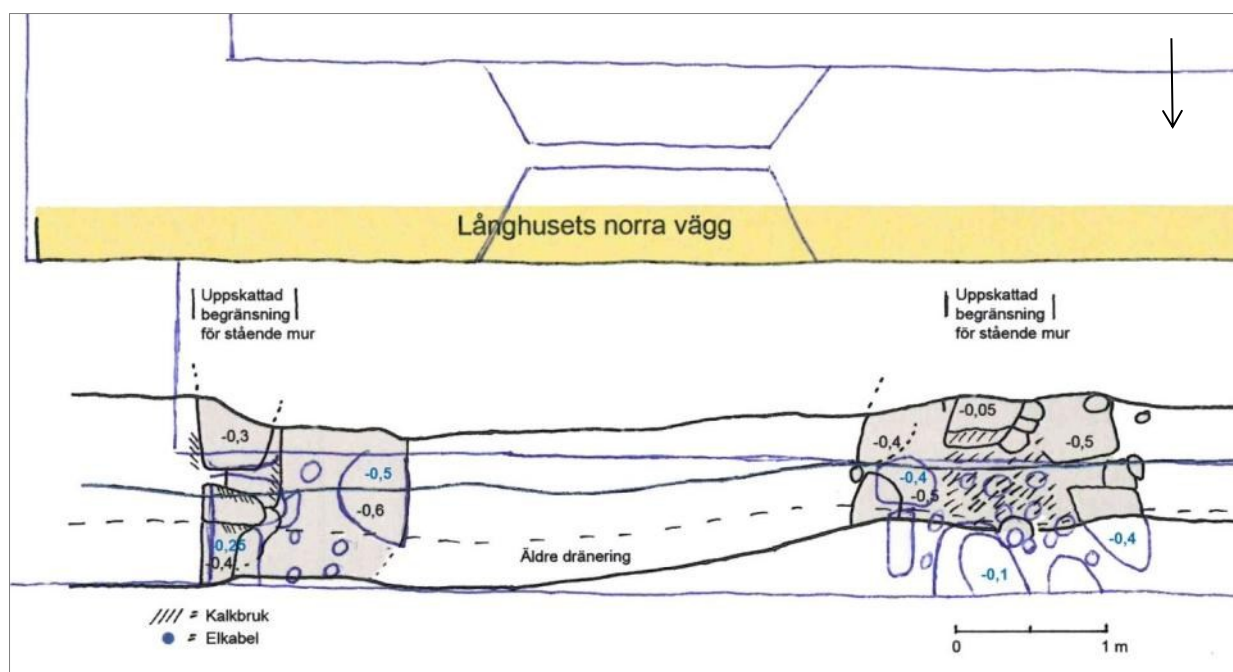
Inga prover eller analyser har gjorts i samband med den arkeologiska schaktningsövervakningen.

Tolkning

Utifrån den arkeologiska undersökningen kan konstateras att det finns lämningar under mark vid Åkerby kyrka som representerar äldre byggnadsskedden. Det som påträffats är resterna efter kyrkans äldre sakristia och vapenhus, samt en äldre bogårdsmur.

Sakristian är troligen uppförda under medeltid, möjligen i samband med valvslagningen av kyrkan som skedde under 1400-talet. Håkan Eriksson anger dock att den uppfördes under 1300-talet (Eriksson 1999). Sakristian revs vid den stora renoveringen 1801-1803 och en ny sakristia uppfördes öster om koret. Troligen finns det byggnadsuppmätningar och avbildningar av sakristian i kyrkoarkiv eller liknande. En sådan arkivgenomgång har inte gjorts inom ramen för denna undersökning.

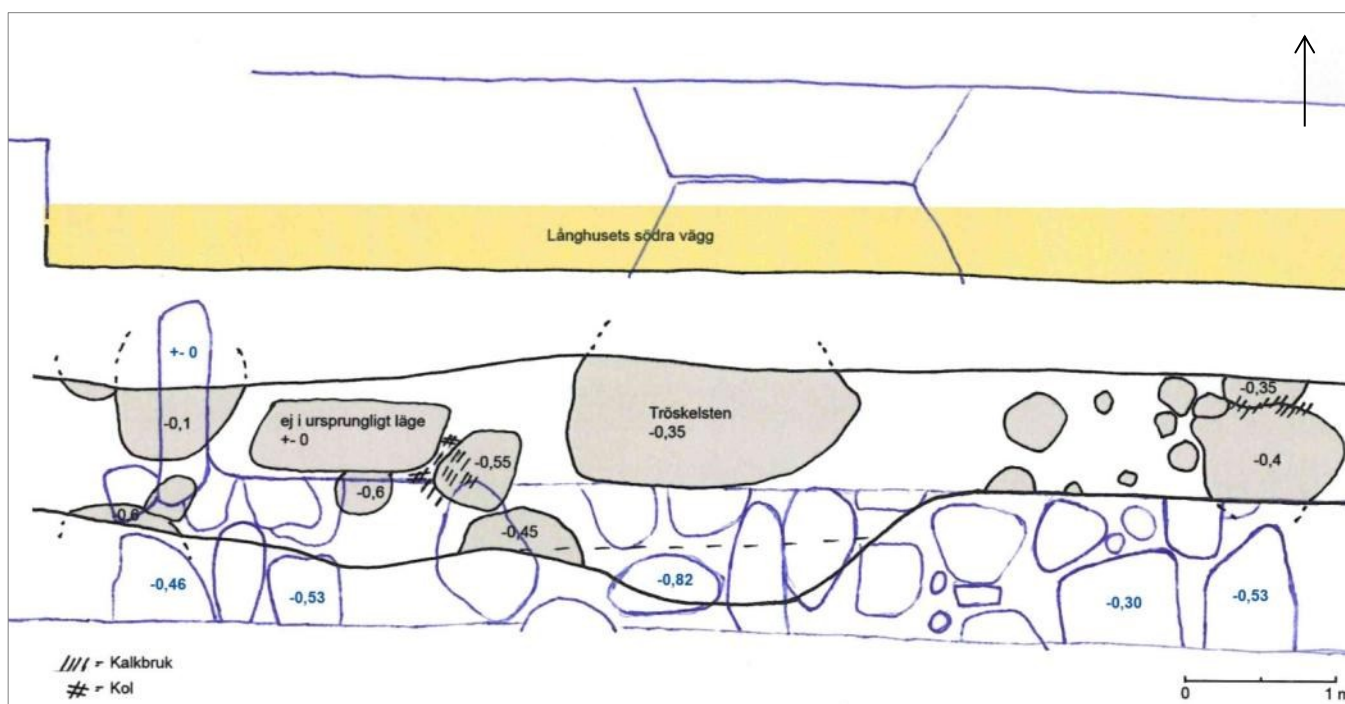
Den arkeologiska undersökningen som nu företagits kan tillsammans med dokumentationen från 1993 visa grunden av en 6,2 m bred byggnad (Ö-V). Den östra grundmuren var 1,4 m bred och den västra ca 1,7 m bred. Innermättet mellan de stående murarna har uppskattats till ca 4,7 m. Sakristians mått i nordsydlig ritning är oklart. Sannolikt har den gamla dörren mellan koret och sakristian utnyttjats för fönsterupptagningen när långhuset försågs med ett stort fönster för att släppa in mer ljus i koret. Vid 2013 års arkeologiska undersökning togs samtliga framkomna murrester efter sakristian bort för att möjliggöra framkomlighet för dagvattenröret. Dokumentationen från 1993 års undersökning visar på relativt ytliga stenar och ett schaktdjup 0,75 m. Det är därför troligt att hela eller delar av grundmurarna i schaktet även togs bort vid tillfället.

Figur 31. Hopslagning av dokumentation över sakristia vid Åkerby kyrka. Blå streck visar dokumentation från 1993 års undersökning. Svarta streck samt färgade ytor visar 2013 års undersökning. Skala 1:50.

Det äldre vapenhuset som legat på kyrkans södra sida uppfördes sannolikt under 1400-talet i samband med valvslagningen. Vid den stora renoveringen 1801-1803 revs vapenhuset och dess funktion flyttades in i det nybyggda tornet väster om långhuset. Troligen finns det byggnadsuppmätningar, avbildningar eller skisser av vapenhuset i kyrkoarkiv eller liknande. En sådan arkivgenomgång har dock inte gjorts inom ramen för denna undersökning. Vapenhusets utseende under medeltid överensstämmer troligen rätt bra med Peringskiölds ritning från slutet av 1600-talet (figur 2). Här framgår att vapenhuset har haft en gråstensgrund upp till ca 1,5 m och över detta ett tegelmurverk. Vapenhusets gavel har varit försedd med enkla blinderingar och taket har varit spånbeklätt.

Den arkeologiska undersökningen som nu företagits kan tillsammans med dokumentationen från 1993 visa att vapenhusets grundmurar varit ca 8 m i östvästlig riktning. Vapenhusets innermått och murarnas bredd gick inte att avgöra vid undersökningarna, inte heller byggnadens mått i nordsydlig riktning. Vid undersökningen 2013 påträffades en stor plan stenhäll vilken tolkats som en tröskelsten eller en trappsten. Denna torde ha legat i ingången mellan vapenhuset och långhuset. Sannolikt har den ingången nyttjats när långhusets sydvästra fönster togs upp. Vid 2013 års arkeologiska undersökning togs samtliga framkomna murrester utom tröskelstenen bort för att möjliggöra framkomlighet för dagvattenröret. Dokumentationen från 1993 års undersökning visar på stenar ingående i vapenhuset som låg 0,3-0,8 m under marknivån. Schaktdjupet anges i detta parti till 1,1 m vilket gör det troligt att de påträffade lämningarna i schaktet togs bort vid tillfället.

Figur 32. Hopslagning av dokumentation över vapenhuset vid Åkerby kyrka. Blå streck visar dokumentation från 1993 års undersökning. Svarta streck samt färgade ytor visar 2013 års undersökning. Skala 1:50.

Åkerby kyrka omgärdas av en låg kallmurad bogårdsmur som uppfördes under 1800-talets andra hälft. Den ersatte en tidigare bogårdsmur som har haft stigluckor i norr och väster (Nisbeth 1984).

Vid den arkeologiska undersökningen påträffades en kraftig mur, ca 3 m bred vid ingången till kyrkogården. Denna mur låg under nuvarande bogårdsmur och har tolkats som en föregångare till denna (figur 9). Troligen utgör den påträffade muren grunden till den äldre bogårdsmuren, vars övre del alltså inte varit lika bred som grundläggningen. Den gamla muren bör ha löpt i ungefär samma riktning som nuvarande mur, dvs N-S på ett avstånd om ca 13,5 m väster om kyrkans långhus. Den påträffade bogårdsmurens ålder är oklar. Spår av lerblandat kalkbruk och uppgifter om att den varit rappad och täckt med spåntak visar ålderdomliga drag.

Sammanfattning

Efter beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län har Upplandsmuseet, avdelning Arkeologi utfört en arkeologisk schaktningsövervakning vid Åkerby kyrka i Uppland. Arbetet utfördes i september 2013 och omfattade övervakning av markarbeten i samband anläggande av dagvattenledningar och ringledare för åskskydd runt kyrkobyggnaden. På kyrkans norra sida, norr om koret framkom resterna efter den medeltida sakristian. Vid långhusets sydvästra hörn påträffades lämningarna efter kyrkans äldre vapenhus. Både sakristian och vapenhuset revs i början av 1800-talet. Vid kyrkogårdens entré påträffades lämningarna efter en äldre bogårdsmur. Denna mur ersattes av dagens bogårdsmur under 1800-talets andra hälft. Den arkeologiska övervakningen har givit ett breddat kunskapsläge kring Åkerby kyrka.

Administrativa uppgifter

Plats: Åkerby kyrka, Uppsala kommun, Uppsala län.

Fornlämningstyp: Kyrka.

Undersökningstyp: Schaktningsövervakning.

Orsak till undersökning: Schaktningsövervakning i samband med anläggande av dagvattenledningar och ringledare för åskskydd.

Uppdragsgivare: Bälungebygdens församling.

Fältarbetsperiod: 3/9-17/9 2013

Upplandsmuseets projektledare: Bent Syse.

Upplandsmuseets diarienummer: Ar- 448-2013

Upplandsmuseets projektnummer: 8449

Länsstyrelsens handläggare: Tony Engström.

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-4710-13. 2013-09-02

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: Inga fynd tillvaratagna.

Referenser

Eriksson, Håkan. 1999. Kyrkogården, Åkerby Kyrka, Uppsala Kommun. Arkeologisk schaktningsövervakning 1993. Upplandsmuseet.

Göthberg, Hans. 2001. Åkerby Prästgård. Anläggande av gödselbrunn. Åkerby Prästgård 1:1, Raä 20, Åkerby socken, Uppland. Upplandsmuseets rapporter 2001:15.

Nisbeth, Åke. 1984. Åkerby kyrka. Kyrkoberskrivning. Upplands Kyrkor 54.

Roslund-Forenius, Ylva. 1995. Åkerby Prästgård. Arkeologisk undersökning Åkerby Prästgård 1:3, Raä 24, Åkerby socken, Uppland. UV Uppsala Rapport.

Ölund, Anna. 2013a. Arkeologi vid Alunda kyrka. Spår efter medeltida vapenhus och bogårdsmur. Upplandsmuseets rapporter 2013:15. Uppsala.

Ölund, Anna 2013b. Arkeologi vid Ärentuna kyrka.. Spår efter äldre kyrkobyggnad? Upplandsmuseets rapporter 2013:13. Uppsala.